

I. UVOD

Iako je nakon uspostave demokratske i slobodne Republike Hrvatske objavljen niz znanstvenih i drugih publikacija o povijesti hrvatskih iseljenika diljem svijeta, osjeća se potreba za novim i dodatnim istraživanjima. Najbolji su primjer Hrvati Kanade, odnosno hrvatske zajednice diljem te prostrane zemlje, koje su u svom razvoju i povijesti imale neke specifičnosti koje su ih donekle razlikovale od drugih hrvatskih zajednica. Bez obzira na te razlike, povijest Hrvata u Kanadi dio je cjelokupne povijesti hrvatskih iseljenika. Pomanjkanje znanstvenih radova o povijesti Hrvata u Kanadi, kao i činjenica da je autor gotovo tri desetljeća živio, školovao se i radio u toj zemlji, bili su glavni motivi koji su ga potaknuli na ovaj rad. Prikaz osnivanja i djelovanja zajednica u gradovima u kojima do tada nisu postojale ili uključivanje u već postojeće, kao i opis različitih kulturnih, vjerskih, sportskih, političkih i drugih organizacija i društava u sklopu hrvatskih zajednica predstavlja srž ovog istraživanja. Ono prikazuje i dokazuje neprestanu borbu i nastojanja kanadskih Hrvata da različitim oblicima djelovanja očuvaju nacionalni i kulturni identitet. Dajući prikaz kanadske politike multikulturalizma, autor je nastojao što vjerodostojnije opisati rad raznih hrvatskih društava i pojedinaca. Pomanjkanje gradiva i dokumenata za potrebe ove knjige autor je uspio nadoknaditi svojim znanjem i poznavanjem djelovanja i rada Hrvata u Kanadi, posebno posljednja četiri desetljeća. Sama činjenica da je autor bio veoma aktivan u radu hrvatske zajednice Toronta i Kanade umnogome je pridonijela procesu istraživanja za ovu knjigu. Naime, osobno poznanstvo s mnogim istaknutim pojedincima te izravno ili posredno sudjelovanje u organiziranju mnogih manifestacija koje su imale velik utjecaj na život Hrvata u Kanadi omogućili su autoru uspostavljanje izravnih kontakata s njima. Obavljeni intervjui s mnogim svećenicima, političkim, sportskim i kulturnim djelatnicima dali su mu uvid u obilje vjerodostojnih po-

dataka i informacija o radu i djelovanju različitih hrvatskih udruga u Kanadi. Ova knjiga iznad svega upućuje na potrebu daljnjeg istraživanja građe o toj temi. Zato se autor nada da će ovaj njegov pionirski rad inspirirati i potaknuti studente povijesti, sociologije i drugih društvenih znanosti da nastave istraživati ovu temu, koja pokazuje da borba Hrvata za očuvanje svojeg nacionalnog i kulturnog identiteta u Kanadi nije završena, naprotiv – ona se i dalje vodi, samo u drukčijem socijalnom ambijentu i potpuno drukčije nego prije. Također, istraživanje pokazuje da se proces integracije i asimilacije Hrvata u kanadsko društvo nakon uspostave demokratske i slobodne Republike Hrvatske odvija u potpuno novom, gotovo prijateljskom ozračju. Istraživanje je pokazalo i da je dinamika i taktika djelovanja kroz različita hrvatska društva i organizacije u Kanadi pridonijela razvijanju kulture dijaloga i tolerancije kao i političke kulture među Hrvatima Kanade. Ova tvrdnja nalazi svoju potvrdu i dolazi do punog izražaja u susretima i odnosima Hrvata Kanade i predstavnika raznih političkih organizacija osnovanih krajem 1990-ih godina u domovini. Istraživanje je pokazalo napredak Hrvata u Kanadi u njihovim političkim razmišljanjima i načinu djelovanja – kako u Kanadi tako i prema domovini. To se najbolje očituje u njihovu sve većem angažmanu u političkom, gospodarskom, znanstvenom, kulturnom i sportskom životu Kanade, s jedne strane, i, s druge strane, u njihovu odnosu prema Hrvatskoj.

Knjiga završava poglavljem posvećenom opisu djelovanja i doprinosa kanadskih Hrvata uspostavi i izgradnji demokratske i slobodne Republike Hrvatske. Istraživanja su pokazala i dokazala da je ideja vodilja i svrha organiziranja hrvatskih zajednica u Kanadi od 1945. do 1995. bila, s jedne strane, ideja hrvatskog nacionalnog oslobođenja u domovini, a s druge, očuvanje njihova nacionalnog i kulturnog identiteta u Kanadi. Uspostavom demokratske i slobodne Republike Hrvatske prva se ideja ostvarila, a druga poprima nove oblike djelovanja.

OSVRT NA DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA, LITERATURU, IZVORE I GRADIVO O HRVATIMA U KANADI

Premda je znanstvena i stručna literatura koja obrađuje temu povijesti Hrvata u Kanadi skromna, literatura koja je poslužila za ovo istraživanje može se svrstati u nekoliko kategorija:

1) Knjige koje su znanstvenog sadržaja i obrađuju teme o hrvatskim iseljenicima u Kanadi. No, osim djela koja imaju znanstvenu ili istraživačku pozadinu, postoji velik broj uglavnom autobiografskih knjiga uglednih hrvatskih emigrantskih političara ili neovisnih pojedinaca koji su osim prikaza svojih sjećanja na važne događaje i istaknute ličnosti u ratnoj i poslijeratnoj povijesti Hrvatske dali i ozbiljan prikaz i analizu odnosa u hrvatskoj političkoj emigraciji uopće, uključujući i Hrvate Kanade. Djela Bogdana Radice, Vinka Nikolića, Dinka Šuljka, Vladka Mačeka, Srećka Rovera, Jakše Kušana, Branka Jelića, Stjepana Crničkog i dugih bila su svojim bogatim sadržajem i zanimljivim podacima od neprocjenjive vrijednosti za ovu knjigu.

2) Mnogobrojni zbornici u kojima su prikazani različiti aspekti života i aktivnosti hrvatskih iseljenika, uključujući i Hrvate u Kanadi, umnogome su pridonijeli boljem i lakšem razumijevanju društvenih prilika i vremena u kojem su Hrvati formirali svoje zajednice i osnivali različita politička, kulturna, sportska i druga društva kroz koja su nastojali sačuvati svoj nacionalni i kulturni identitet.

3) Korištenje raznih godišnjaka, posebno onih koje su redovito tiskale Hrvatska seljačka stranka i Hrvatska franjevačka kustodija iz Chicaga, a u kojima su objavljeni veoma kvalitetni i informativni prilozi o Hrvatima Kanade poslije Drugoga svjetskog rata, bilo je vrlo korisno.

4) Razne emigrantske novine, većinom tjednici, mjesecnici ili tromjesečnici, kako oni koji su bili službena glasila političkih organizacija, tako i oni neovisni, a posebno kanadski, u kojima su dani prikazi s mnogih manifestacija Hrvata Kanade, bili su jedan od veoma važnih izvora u prikazu djelovanja i programa hrvatskih društava u Kanadi, i to osobito političkih organizacija.

5) Arhivski izvori, u prvom redu građa u Multicultural Society of Ontario u Torontu, zatim u Institutu za migracije i narodnosti u Zagrebu, Hrvatskom etničkom institutu u Chicagu, Hrvatskoj matici iseljenika u Zagrebu te Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Bez obzira na skroman fundus knjiga i arhivskog gradiva o Hrvatima u Kanadi, te su institucije i mjesta korisna za

istraživanje hrvatskog iseljništva. Osim navedenih izvora također su važne spomen-knjige hrvatskih nogometnih klubova, folklornih grupa, katoličkih župa i crkvenih biltena kao nepresušno vrelo informacija.

6) Razgovori s istaknutim članovima političkih i kulturnih društava te s hrvatskim svećenicima, od kojih su se mnogi vratili u Hrvatsku nakon višegodišnjeg iseljništva, predstavljaju poseban doprinos u procesu istraživanja i prikupljanja građe za knjigu.

Spominjući knjige koje obrađuju tematiku povijesti hrvatskih iseljenika u Kanadi, na prvom mjestu treba spomenuti rad kanadskog povjesničara Anthonyja Rasporicha. Autor, sin hrvatskih doseljenika u Kanadu, u djelu *For Better Life, A History of Croatians in Canada* (Za bolji život. Povijest Hrvata u Kanadi) uspio je prikazati bogatu povijest Hrvata u toj zemlji od prvih hrvatskih doseljenika na kanadsko tlo do nekoliko desetljeća nakon Drugoga svjetskog rata. Rasporich daje izvanredan, slikovit i opširan prikaz pionirskog života hrvatskih doseljenika, njihovu borbu protiv neimaštine i osobito predrasuda koje su vladale u kanadskom društvu prema useljenicima, osobito s područja Austro-Ugarske Monarhije. Radeći najteže fizičke poslove, uz skromno ili nikakvo poznavanje engleskog jezika, Hrvati u Kanadi početkom dvadesetog stoljeća osnivaju svoje zajednice u provincijama British Columbiji, Manitobi, Saskatchewanu i Ontariju. Rasporich u svojoj knjizi uspijeva vrlo dobro prikazati društvenu i političku klimu koja je vladala u ondašnjoj Kanadi.

No, prije nego što je ta knjiga izašla, u domovini je 1968. godine objavljena knjiga kojoj je tema bila povijest hrvatskog iseljništva, uključujući i Hrvate Kanade. Knjiga *Hrvati izvan domovine* Većeslava Holjevca izazvala je zbog svoje tematike veliku pozornost i interes akademske zajednice u domovini te šire javnosti u domovini i iseljništvu. Vrlo je brzo rasprodana i izdavač je odlučio tiskati drugo izdanje. Holjevac je pokušao na znanstven način prikazati Hrvate izvan domovine i time ukazati na njihovo značenje za domovinu, imajući u vidu njihov demografski, intelektualni, materijalni i drugi potencijal. Treba istaknuti kako je izlaskom njegove knjige započeo drukčiji pristup iseljeničkoj tematici u domovini, a u iseljništvu to je potvrdilo stajalište onih koji su tvrdili kako u redovima hrvatskih komunista ima onih snaga odnosno pojedinaca koji su svjesni nacionalnih interesa i važnosti iseljenih Hrvata za domovinu i da samo suradnja s njima može uroditi plodom, to jest ostvarenjem slobode i demokracije u Hrvatskoj, što je bila glavna ideja vodilja i glavni

cilj programa većine hrvatskih društava u Kanadi. Bez obzira na sve objektivne nedostatke Holjevčeve knjige, gledajući iz današnje perspektive ona i dalje predstavlja obveznu literaturu za proučavanje povijesti hrvatskih iseljenika.

Osim spomenutih knjiga, bila su vrlo korisna i neka druga djela, poput knjige *Hrvati u Kanadi* autora Nede Paveškovića, objavljene u Torontu u izdanju University of Toronto Press i knjige profesora sa Sveučilišta Calgary, Vladimira Markotića, *Emigrants from Croatia and their Achievements* (Useljenici iz Hrvatske i njihova postignuća), koja je izašla 1988. godine. Pavešković daje sažetu povijest Hrvata u Kanadi, opis hrvatskih zajednica i najvažnijih političkih, kulturnih, sportskih i drugih društava. Za razliku od njega, Markotić je priredio kratke biografije 256 hrvatskih intelektualaca – sveučilišnih profesora i suradnika u znanstvenim institucijama, među kojima se nalazi i 87 hrvatskih intelektualaca u Kanadi.

U neobjavljenoj doktorskoj disertaciji Zlate Godler, *Croatia to Canada Migration between the Wars: Immigration and Socialization* (Migracije iz Hrvatske u Kanadu između dva rata: imigracija i socijalizacija), koju je pisala na Sveučilištu u Torontu 1970. godine, autorica daje izvanredno objašnjenje raznih čimbenika koji su utjecali na to da Hrvati napuštaju domovinu i naseljavaju se u Kanadi. Ograničena manjkom prostora da opširnije piše o svim aspektima njihova dolaska u Kanadu, a posebno o njihovu životu i iskustvima u Kanadi, usredotočila se na ono što je smatrala dvama najvažnijim problemima. Prvi govori o tome koliko su društveno-političke prilike utjecale na selidbu Hrvata u Kanadu između dva svjetska rata, a drugi koliko su društvena previranja u domovini utjecala na proces socijalizacije Hrvata u Kanadi. S obzirom na sadržaj disertacije, koji je velik doprinos znanstvenoj literaturi o Hrvatima u Kanadi, šteta je što rad nije objavljen.

Za knjigu *Iseljena Hrvatska*, objavljenu 2005. godine u Zagrebu, autori Ivan Čizmić, Marin Sopta i Vlado Šakić dobili su najvišu znanstvenu nagradu u Hrvatskoj i ona je također poslužila kao vodilja za pisanje ove knjige. Autori su obradili cjelokupnu povijest hrvatskog iseljništva, od njegovih prvih početaka do danas. Opisujući različite valove iseljavanja Hrvata u svijet, što je bio dio svjetskih migracijskih procesa, pokušali su objasniti društvene, ekonomske i političke čimbenike u domovini koji su bili uzroci selidbe Hrvata u svijet. Značenje i vrijednost knjige leži u tome što su nastavili pratiti tragove iseljavanja Hrvata u njihovim novim domovinama i dati prikaz osnivanja hrvatskih zajednica diljem svijeta, uključujući i Hrvate u Kanadi. Osobito su veliku pozornost posvetili procesu

socijalizacije, asimilacije i integracije u novim sredinama i očuvanju hrvatskog nacionalnog i kulturnog identiteta, dajući na kraju poseban osvrt na doprinos Hrvata u svijetu i u Kanadi, kao i njihov doprinos uspostavi slobodne i demokratske Republike Hrvatske.

Za prikaz djelovanja i uloge koju je Katolička crkva imala u životu Hrvata Kanade od 1945. do 1995. godine od velike su koristi župni bilteni, koji sadrže najbolji izbor informacija iz župnog života. Prigodne spomen-knjige koje su neke župe, poput one u Hamiltonu i Torontu, objavile povodom 50. godišnjice djelovanja, također su vrijedan izvor informacija. U prvom redu treba spomenuti izvanredno djelo mons. Vladimira Stankovića, monografiju *Katolička crkva i Hrvati izvan domovine*, tiskanu u Zagrebu pod veoma teškim uvjetima u bivšoj državi. Stanković daje veoma temeljit i iscrpan uvid u pastoralni rad hrvatskih svećenika i časnih sestara među Hrvatima u iseljeništvu, a time i u Kanadi. Njegov opis hrvatskih katoličkih župa u Kanadi, u kojima se nalaze svi najvažniji statistički podaci, pruža pravu sliku o pastoralnom radu među Hrvatima Kanade.

Osim tog Stankovićeve djela, knjiga *Hrvatske župe u Americi i Kanadi: povijest, statistike i stanje*, koja obrađuje temu hrvatskih katoličkih župa u Kanadi, svojim informacijama predstavlja velik prinos ovom radu. Knjigu je uredio poznati kulturni djelatnik u hrvatskom iseljeništvu, fra Ljubo Krasić, a bogatstvom statističkih podataka iz župnog života na najbolji način potvrđuje značenje i ulogu koju hrvatske katoličke župe imaju u životu kanadskih Hrvata.

Knjiga *Selilaštvo na pragu trećeg tisućljeća* (IV. svjetski kongres o pastoralnoj skrbi selilaca i izbjeglica održan u Vatikanu od 5. do 10. listopada 1998. godine) sadrži izlaganja eminentnih stručnjaka o temi migracija koje su podnijeli na tom svjetskom saboru. Čitajući knjigu dolazimo do još veće spoznaje o značenju i ulozi Katoličke crkve u domovini i inozemstvu, uključujući tu svakako i Kanadu. Na kongresu bila je prisutna i službena hrvatska crkvena delegacija, što je omogućilo da se iz prve ruke čuje kako Vatikan, a i razne međunarodne organizacije i pojedinci, vrlo aktivno vode brigu za izbjeglice i iseljenike u svijetu.

U knjizi koju je priredio Josip Baloban, *U potrazi za identitetom*, nalaze se radovi desetak uglednih znanstvenika koji na pristupačan način pokazuju kako su tri društveno-politička razdoblja poslije Drugoga svjetskog rata imala velik utjecaj na religiju i Crkvu. Iz ponuđenoga gradiva dolazi se do zaključka kako su politika i djelovanje Crkve bili odraz tog vremena. Prvo je razdoblje od 1945.

do 1965., to jest od završetka Drugoga svjetskog rata do konca Drugog vatikanskog koncila. Drugo razdoblje počinje 1966. godine, kada Sveta Stolica potpisuje protokol s jugoslavenskom vladom, i ono traje do 1990., kada nastaju velike demokratske promjene. Treće razdoblje traje od 1990. godine do danas. U prvom razdoblju mnogi hrvatski svećenici na sjevernoameričkom kontinentu, uključujući i Kanadu, zbog otvorene kritike komunističkog režima u Jugoslaviji nisu mogli putovati u domovinu i otvoreno su u režimskom tisku bili napadani kao državni neprijatelji. Komunistički su ideolozi čak izmislili posebno ime za njih, „klerofašisti“, poistovjećujući hrvatske emigrantske svećenike s fašizmom. U drugom razdoblju svjedočimo dolasku mnogih mladih hrvatskih svećenika, koji u duhu vremena i službene politike u domovini, a i u Kanadi, uspijevaju osnivati nove katoličke župe i graditi nove moderne crkve i katoličke centre. Treće razdoblje karakterizira otvorena suradnja Crkve i vlasti, odnosno Crkve i diplomatskih predstavništava Republike Hrvatske u Kanadi.

Uz Balobanovu knjigu o radu i ulozi Katoličke crkve u redovima hrvatskih iseljenika na sjevernoameričkom kontinentu, uključujući hrvatske katoličke župe u Kanadi, izvanredan prikaz donio je mons. Vladimir Stanković, koji je godinama bio zadužen za inozemnu pastvu. On je priredio knjigu *Kardinal Kuharić u hrvatskom iseljeništvu – Sjeverna Amerika*, koju su 2005. godine tiskali Kršćanska sadašnjost i Glas Koncila u Zagrebu. U njoj Stanković donosi opširan izvještaj s putovanja i susreta kardinala Kuharića s hrvatskim iseljenicima u Kanadi i SAD-u. Iz kardinalovih propovijedi i razgovora sa župnicima i vjernicima može se zaključiti koliko važnost domovinska Crkva pridaje svojim vjernicima i općenito Hrvatima na sjevernoameričkom kontinentu.

U opisu djelovanja političkih stranaka, njihovog programa i taktike ratovanja protiv komunističkog režima u Jugoslaviji autor je koristio različitu građu. U procesu istraživanja pokazalo se da su od neprocjenjive vrijednosti bila službena stranačka glasila, godišnji kalendari, poput kalendara Hrvatske seljačke stranke, a iznad svega knjige, mnoge od njih autobiografskog sadržaja, koje su napisali istaknuti pojedinci i vođe političkih stranaka. Knjige poput *U službi domovine* Vjekoslava Vrančića, *In the Struggle for Freedom* Vladka Mačeka, *Sredozemni povratak* Bogdana Radice, *Tragedija se dogodila u svibnju* Vinka Nikolića, *Bitka za Novu Hrvatsku* Jakše Kušana, *Dr. Branko Jelić*, urednika Jere Jareba, *Tomislav Krolo – Hrvatski politički emigrant 1941.–1991.* urednika Ivana Čizmića i Marina Sopte, i druge, u kojima su autori kroz

opis svog životnog puta opisali aktualna politička zbivanja u modernoj povijesti Hrvatske, posebno nakon Drugoga svjetskog rata pa sve do uspostave slobodne i demokratske Republike Hrvatske.

Opisujući programe i ideologiju, rad i djelovanje političkih stranaka u Kanadi, autor je otkrio značajne informacije u knjizi *Croatia's Struggle for Independence. A Documentary History* (Hrvatska borba za neovisnost. Dokumentarna povijest), koju je uredio Dinko Šuljak. U tom djelu, koje je izdao Hrvatski informativni servis u Kaliforniji 1977. godine, tiskani su najvažniji memorandumi, dokumenti, kazivanja očevidaca o komunističkim zločinima nad Hrvatima u Jugoslaviji. Svaki čitatelj, a posebno inozemni, moći će doznati koje su sve metode koristili legitimno izabrani predstavnici hrvatskog naroda da bi upoznali strane vlade, uključujući Sjedinjene Američke Države, s tragedijom kroz koju je prolazila hrvatska borba za slobodu i neovisnost od početka stvaranja Jugoslavije do danas. U knjizi su objavljeni izvanredni članci i prilozi nekih stranih autora, poput Charlesa A. Bearda, koji je napisao „The Spirit and Political Philosophy of the Croatian Peasant Party“ (Duh i politička filozofija Hrvatske seljačke stranke).

Vrlo je zanimljivo da su svi memorandumi upućeni na adrese stranih vlada, bez obzira na to koja ih je organizacija poslala – Hrvatska seljačka stranka, Hrvatski oslobodilački pokret, Hrvatsko narodno vijeće, Hrvatska bratska zajednica ili druge – imali mnogo zajedničkih argumenata. Svaki memorandum završavao je zahtjevom potpisnika demokratskim vladama Zapada da bojkotiraju Jugoslaviju i pomognu hrvatskom narodu u njegovoj borbi za slobodu.

Kad je riječ o političkim strankama i njihovu djelovanju, uz velik broj članaka i studija objavljenih u njihovim glasilima i publikacijama od velike važnosti za autorov rad bile su knjige istaknutih emigrantskih političara, od kojih su mnogi bili ideolozi i vođe stranaka. U prvom redu treba istaknuti prof. Ivana Oršanića, ideologa i glavnog osnivača Hrvatske republikanske stranke, te njegovog bliskog suradnika, a poslije njegove smrti i nasljednika na čelu stranke, dr. Ivu Korskog. U svojim kapitalnim djelima, *Plava knjiga* i *Vizija slobode*, prof. Oršanić daje program Hrvatske republikanske stranke koji se ne temelji na uskonacionalističkim pogledima. Naprotiv, objašnjavajući povijesna previranja u hrvatskoj povijesti i uzimajući u obzir značenje geostrateškog položaja Hrvatske, on nudi program i solucije u odnosu na hrvatske susjede, međunarodne odnose u Europi i svijetu. U svojim djelima *Hr-*

vatski nacionalizam i *Iz ideala u stvarnost*, objavljenim u Hrvatskoj 1991. i 2005. godine, Oršanićev bliski suradnik, dr. Ivo Korsky, predstavlja zbirku glavnih članaka i eseja koje je uglavnom objavio u glasilima Hrvatske republikanske stranke. U knjizi *Iz ideala u stvarnost* dr. Korsky daje komentare na neke društveno-političke probleme koji su se pojavili u Hrvatskoj nakon proglašenja neovisnosti i uspostave demokracije. Posebno uvjerljivo djeluju njegova razmišljanja u trećem poglavlju, gdje opisuje rat u Bosni i Hercegovini, u kojem daje povijesni pregled zamršenih odnosa između hrvatskog nacionalizma i bosansko-hercegovačkih muslimana.

Autori spomenutih knjiga svojim svjedočenjem i opisom povijesnih događanja, međustranačkih i unutarstranačkih odnosa dali su velik prinos budućim istraživačima i povjesničarima koji se namjeravaju baviti proučavanjem hrvatske političke emigracije. Kroz spomenuta djela i mnoga slična svaki se čitatelj relativno lako može upoznati s političkim programima različitih stranaka ili pokreta koji su djelovali u hrvatskoj emigraciji i u Kanadi. U prvom redu dolazi se do spoznaje da su sve stranke bile osnovane i djelovale na demokratskim načelima i da su ih kao takve registrirale i službeno priznale kanadske vlasti.

Od velike koristi bila je knjiga Bogdana Krizmana *Pavelić u bjekstvu*, objavljena 1986. godine u Zagrebu. Značenje ove knjige leži u činjenici što je objavljena u vrijeme komunizma. No bez obzira na to ona donosi velik broj dokumenata, od kojih je većina objavljena u emigrantskim glasilima. Autor veoma opširno opisuje bijeg ustaškog lidera i poglavara Nezavisne Države Hrvatske, dr. Ante Pavelića, iz Zagreba, njegovo lutanje po raznim zemljama Europe, od Austrije, Italije do odlaska u Argentinu. Krizman također opisuje početak Pavelićevog ponovnog pojavljivanja u javnosti, osnivanje Hrvatske državotvorne stranke, zatim Hrvatskog oslobodilačkog pokreta i raskol koji je u njemu nastao. Osobito veliku pozornost posvećuje sukobu i razlazu Pavelića i njegovog odanog suradnika i pristaše generala Luburića, osnivanju Hrvatskog narodnog otpora, hrvatsko-srpskom sporazumu između Pavelića i bivšeg predsjednika srpske vlade Stojadinovića, reakciju svjetske javnosti kao i hrvatskih političkih emigranata diljem svijeta na atentat na Pavelića, zatim njegov bijeg preko Čilea u Madrid, gdje je umro 1959. godine od posljedica rana zadobivenih u atentatu.

Veoma informativni podaci o doseljavanju Hrvata u Kanadu, njihovoj socijalizaciji i asimilaciji u kanadsko društvo, djelovanju nogometnih i folklornih društava kao i doprinosu Hrvata kanadskom sportu i političkom životu,

kao i stručan prikaz uloge i značenja hrvatskog jezika i hrvatskih subotnjih škola u očuvanju nacionalnog i kulturnog identiteta te niz drugih tema obrađeno je u knjizi koju su uredili Marin Sopta i Gabriele Scardellato, objavljenoj u izdanju Multicultural History Society of Ontario 1994. godine u Torontu, pod naslovom *Unknown Journey: A History of Croatians in Canada* (Putovanje u nepoznato: povijest Hrvata u Kanadi).

O fenomenu – nezabilježnom u svijetu sporta – da postoji više od sto klubova istog imena govori u knjizi *Sveto ime Croatia. Hrvatski nogometni klubovi „Croatia“ u iseljeništvu* Marin Sopta dajući povijesni prikaz djelovanja tih klubova. Svojim dugogodišnjim djelovanjem i ostvarenim sportskim uspjesima u Australiji, Europi, SAD-u, Africi, a posebno u Kanadi, gdje je Croatia Toronto primljena u sportsku kuću slavnih, ti su nogometni klubovi, nakon Katoličke crkve, učinili najviše za promociju hrvatskog imena u svijetu. Ta je knjiga poslužila kao glavni oslonac za onaj dio ove knjige gdje se govori o sportskim aktivnostima Hrvata u Kanadi.

Neobjavljeni rukopis Harryja V. Hermana, sveučilišnog profesora iz Toronta, *The Story of Ontario Croatians* (Priče Hrvata Ontarija), završen 1990. godine, pokušaj je da se na znanstveno popularan način opiše povijest Hrvata u provinciji Ontariju poslije Drugog svjetskog rata. Uz povijesne podatke o Hrvatima Ontarija autor je uspio kroz niz obavljenih intervjua s pojedincima približiti čitatelju sliku teškog života hrvatskih doseljenika u Kanadi nakon Drugog svjetskog rata. Iako su radili na najtežim fizičkim poslovima, nisu zanemarili i zaboravili svoje podrijetlo, štoviše, osnivanjem različitih društava i gradnjom hrvatskih domova nastojali su očuvati svoj nacionalni i kulturni identitet.

U knjigama *The Vertical Mosaic* (Vertikalni mozaik) autora Johna Portera, *Race and Ethnic Relations in Canada* (Rasni i etnički odnosi u Kanadi), koju je uredio priznati kanadski sociolog Peter S. Li te *Ethnic Canada, Identities and Inequalities* (Etnička Kanada, identiteti i nejednakosti), koju je uredio Leo Driedger, nalazimo analitičan prikaz kanadskog pluralističkog društva. Tako, primjerice, Porter u svom prikazu multikulturalne Kanade brani tezu da je državna politika multikulturalizma u toj zemlji samo „zavjesa“, odnosno dobro planirana i osmišljena politika WASP-ovaca (*White Anglo-Saxon Protestant*; bijelci, anglosaski protestanti) kako bi i dalje zadržali političku i ekonomsku kontrolu zemlje. Autor tvrdi da je kanadsko društvo veoma zatvoreno, a njegovo bogatstvo nalazi se u rukama pripadnika različitih elitnih grupa. Porter detaljno opisuje te elite, od političke, ekonomske, medijske

do birokratske, njezine najutjecajnije pripadnike i način kako one posluju. Međusobno se povezujući kroz poslovne transakcije, otvarajući zajedničke tvrtke, pripadajući renomiranim privatnim klubovima u kojima se druže i kontroliraju članstvo kroz nevjerojatno visoke godišnje članarine, šaljući svoju djecu u elitne privatne škole i na elitna sveučilišta, vladajuća klasa, prema Porteru, uspijeva zadržati primat i kontrolu u kanadskom društvu. Golema je većina pripadnika tih elitnih grupa anglosaskog podrijetla, manji broj frankofonskog i neznatan broj pripadnici su etničkih grupa, uglavnom židovskog podrijetla. Slično Porterovoj teoriji, Peter S. Li tvrdi da je kanadsko društvo izrazito klasno društvo i bez obzira na sve pozitivne strane multikulturalizma, ipak fizičke i kulturalne karakteristike imaju velik, ako ne i odlučujuć, učinak na uspjeh pojedinca u društvu. Da bi netko mogao razumjeti rasne i etničke odnose u Kanadi, Li tvrdi, potrebno je istražiti kako država utječe na te odnose. Imajući to na umu, uređio je knjigu u kojoj se nalaze radovi više od deset kanadskih sveučilišnih profesora koji obrađuju različite aktualne teme koje zaokupljaju kanadsko društvo. Teme poput etničkog identiteta, demografske slike etničkih grupa u Kanadi, politike bikulturalizma s okvirima multikulturalizma, iseljenička politika, pitanje i problemi Indijanaca i Inuita, na znanstven su način obrađene u toj knjizi. Kao Li, tako je i Driedger objavio radove istaknutih sveučilišnih profesora koji su obradili teme kanadskog i uopće etničkog identiteta, procese integracije, asimilacije, razvoj ideologije u Quebecu i porast etničke populacije u Kanadi.

Sve su spomenute knjige svojom tematikom bile vrlo korisne za bolje razumijevanje povijesti Hrvata u Kanadi i njihova mjesta u kanadskom društvu. Dakle, kada se piše i govori o Hrvatima u toj zemlji, ne može ih se tretirati kao grupu koja je osamljena poput oaze u pustinji, već ih se mora promatrati u kontekstu cjelokupne slike kanadskoga društva.

Nakon uspostave slobodne i demokratske Republike Hrvatske, pojavio se velik interes za proučavanje povijesti hrvatskog iseljeničtva, a osobito političke emigracije, ne samo među znanstvenicima u domovini nego i u iseljeničtvu. Knjige *Homeland Calling – Exile Patriotism and Balkan Wars* (Domovina zove – iseljeničko rodoljublje i Balkanski ratovi) Paula Hockenosa, objavljena 2003. u izdanju Cornell University, *Patriots and Profiteers: On Economic Warfare, Embargo Busting and State-Sponsored Crime* (Domoljubi i profiteri: o ekonomskom ratu, jačanju embarga i zločinu pod sponzorstvom države) R. T. Naylor, objavljena 1999. u Torontu te *We are Now a Nation. Croats*

between „Home“ and „Homeland“ (Mi smo sada narod. Hrvati između „Doma“ i „Domovine“) Daphne N. Winland, objavljena 2007. u Torontu, obiluju građom i povijesnim činjenicama te temeljito prikazuju povijesni put djelovanja Hrvata u Kanadi poslije Drugog svjetskog rata. Autori su opisali ekonomski i demografski rast hrvatskih zajednica, političko sazrijevanje Hrvata, njihovu neprestanu borbu za očuvanje svojeg nacionalnog identiteta u slojevitom multi-etničkom kanadskom društvu.

Vitalnost i odlučnost Hrvata u Kanadi da se odupru asimilacijskom procesu nije samo hrvatski fenomen niti se uopće razlikuje u usporedbi s drugim etničkim skupinama u SAD-u i Kanadi. Hrvati u Kanadi nisu živjeli u svojim monolitnim zajednicama, štoviše, golem ih se broj integrirao u kanadsko društvo; drugi su, kao što ističe Daphne Winland, prikrivali svoje hrvatstvo iz straha od jugoslavenskih vlasti ili zato što nisu vjerovali da se išta konstruktivno u Kanadi može učiniti za oslobođenje hrvatskog naroda. I Hockenos i Winland daju izvanredan prikaz doprinosa kanadskih Hrvata demokratskim promjenama 1990. u Hrvatskoj, s time da Hockenos ne uspijeva sakriti svoje ideološke predrasude prema simpatizerima i pristasa programa dr. Franje Tuđmana i HDZ-a.

Društvenopolitičke promjene koje su pridonijele da Hrvati ponovno ostvare svoju slobodu i uspostave demokraciju, dovele su do normalizacije odnosa i kvalitetne suradnje iseljene i domovinske Hrvatske. Na tom tragu u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar u Zagrebu organizira se nekoliko značajnih međunarodnih simpozija s iseljeničkom tematikom. Zahvaljujući tim simpozijima nastalo je nekoliko izvrsnih zbornika: *Budućnost iseljene Hrvatske i Immigrants and Homeland* (Iseljenici i domovina). U prvom zborniku, koji su uredili Vlado Šakić, Josip Jurčević i Marin Sopta, prikazan je golem potencijal hrvatskog iseljeničtva kao i njegova bogata povijest djelovanja i borbe za očuvanje hrvatskog nacionalnog identiteta. Objavljeni referati sa simpozija – koji je okupio više intelektualaca iz hrvatskog iseljeničtva nego ikad, i to u Hrvatskoj – potvrdili su strateško značenje iseljene Hrvatske kao i podatak da je iseljena Hrvatska jedan od najneistraženijih fenomena u kontekstu proučavanja hrvatskoga društva. U zborniku je objavljeno nekoliko referata o Hrvatima u Kanadi, poput onog koji je napisao Domagoj Šola, član provincijske vlade Ontarija, naslovljenog „Uloga i iskustvo Hrvata u kanadskoj politici“. Šola daje povijesni pregled političkog sazrijevanja Hrvata u Kanadi, njihove integracije u jedan segment kanadskog društva. Političkim sazri-

jevanjem, koje je velikim dijelom produkt multikulturalne politike koju je usvojila kanadska država i koja je poticala očuvanje i promicanje nacionalnog, a posebice kulturnog naslijeđa među etničkim skupinama, Hrvati Mississauga uspjeli su ne samo očuvati svoj nacionalni i kulturni identitet nego, štoviše, do maksimuma iskoristiti novonastale promjene u državnoj politici Kanade kako bi izabrali kanadskog Hrvata u vladu provincije Ontarija.

Potreba za daljnjim proučavanjem hrvatskog iseljenništva dovela je do organizacije i drugog simpozija o toj temi. Na međunarodnom skupu održanom u Dubrovniku 2002., u izlaganju predavača iz Izraela, Argentine, Meksika, Portugala, Kanade, SAD-a i Hrvatske izašle su na vidjelo mnoge sličnosti između zemalja podrijetla i njihovih iseljenika. U zborniku *Immigrants and Homeland* (Iseljenici i domovina), koji su uredili Vlado Šakić, Howard Duncan i Marin Sopta, pokazuje se da teme povratka iseljenika u domovinu, izgradnja države, pravo glasovanja i biranja u parlament, dvostruka lojalnost zemlji podrijetla ili zemlji stanovanja, nisu samo preokupacije Hrvata Kanade nego i drugih etničkih skupina u svijetu.

U istraživanju i kasnijem radu na ovoj temi od velike su vrijednosti bili znanstveni radovi i knjige Ivana Čizmića: „Emigration from Croatia between 1880 and 1990“ (Iseljavanje iz Hrvatske između 1880. i 1990.), rad objavljen u *Polyphonyju* 1994. godine te *Teme o iseljeništvu*, zbornik Centra za istraživanje migracija iz Zagreba, tiskan 1976. godine. Čizmić u svom radu koncizno opisuje proces doseljavanja, strukturu i položaj hrvatskih iseljenika u prekomorskim zemljama. Također, njegova knjiga *Povijest Hrvatske bratske zajednice 1894.–1994.*, objavljena 1994. u Zagrebu, daje znanstveni prikaz povijesti te najbrojnije i najmoćnije hrvatske iseljeničke organizacije. U zborniku *Iseljenišтво naroda i narodnosti u Jugoslaviji i njihove uzajamne veze s domovinom* objavljenom 1978. godine u Zagrebu, kojeg je jedan od urednika bio i Ivan Čizmić, objavljeno je nekoliko izvrsnih radova o povijesti Hrvata Kanade. U prilogu „Položaj Hrvata u strukturi etničkih odnosa u Kanadi“ Harry V. Herman daje teorijski opis etničkih odnosa u toj zemlji i zaključuje kako se „... hrvatski etnički identitet u Kanadi, kao i u cijeloj Sjevernoj Americi, ne razlikuje od etničkog identiteta bilo koje druge etničke skupine u sličnoj poziciji“. Za razliku od kanadskog društva, gdje je etnička i religijska pripadnost umnogome određivala životne mogućnosti pojedinca, u životu Hrvata Kanade to je predstavljalo borbu za očuvanje nacionalnog identiteta i kulturnog naslijeđa. U istom zborniku Zlata Godler iz Hamiltona daje vrlo dobar prikaz iskustva djece

useljenika u kanadskom obrazovnom sustavu. Njezin tekst „Odgoj i obrazovanje djece useljenika: etnicitet i integracija – kanadska perspektiva“ kao i neobjavljen doktorski rad Zorana Pejovića na Sveučilištu u Torontu, *Boulevard of Dreams: Croatians and Education in Ontario* (Ulica snova: Hrvati i obrazovanje u Ontariju), daju uvid u provincijski i federalni školski sustav Ontarija i Kanade. U kontekstu tih sustava Godler i Pejović daju znanstveno objašnjenje na koji način društveno i ekonomsko podrijetlo, vjera, roditeljski odgoj i mnogi drugi čimbenici utječu na formiranje osobnih ambicija u obrazovanju hrvatske djece u Kanadi. Budući da je golema većina djece hrvatskih roditelja u Kanadi nakon Drugoga svjetskog rata dolazila iz radničkih obitelji ograničene školske naobrazbe te skromnih materijalnih primanja, oni sami umnogome su pridonijeli tome da vrlo malo djece pohađa sveučilišta. Dolazak novog vala Hrvata u Kanadu krajem 1960-ih godina, od kojih su mnogi završili visoke škole i sveučilišta u Hrvatskoj, vidno je utjecao na jačanje ekonomske i intelektualne moći u hrvatskim zajednicama diljem zemlje.

Od velike koristi za ovo istraživanje bili su razni godišnjaci i spomen-knjige, u prvom redu one koje su tiskali Hrvatska seljačka stranka i Hrvatska franjevačka kustodija iz Chicaga. Spomen-knjige nogometnih klubova, folklornih društava i katoličkih župa poslužile su kao nepresušna vrela informacija i statističkih podataka iz povijesti Hrvata u Kanadi, odnosno djelovanja i aktivnosti spomenutih društava. Uz godišnjake i spomen-knjige, hrvatski emigrantski tisak, većinom službena stranačka glasila i kanadske dnevne novine ili mjesečnici, pružili su izvanrednu sliku o Hrvatima u Kanadi nakon Drugoga svjetskog rata. Prateći rad i razvoj različitih političkih organizacija i društava kroz njihova glasila, čitatelj se može upoznati s veoma kompleksnim i slojevitim odnosima koji su vladali u hrvatskim zajednicama u Kanadi. Različite interpretacije istih događaja u hrvatskim zajednicama u Kanadi, a osobito politička gledišta, često su bili na rubu verbalnog delikta. Međutim, i takvi sporadični odnosi moraju se promatrati kao dio demokratskog procesa i sazrijevanja Hrvata u Kanadi. Najveći nedostatak hrvatskih novina u iseljeništvu, pa tako i u Kanadi, nije bila subjektivnost urednika, nego činjenica da nisu imale profesionalne novinare i urednike.

Istražujući arhivsku građu u Multicultural History Society of Ontario, autor je uspio pronaći dvije stručne studije koje obrađuju temu povijesti Hrvata u Kanadi. Prva studija, *A History of the Croat Immigrations to Canada* (Povijest hrvatskih useljenika u Kanadu), koju je za potrebe

kanadske vlade 1970. godine uredio Dan Mrkitch, prikazuje na informativan ali, mora se reći, prilično površan način povijest dolaska Hrvata u Kanadu. Uz povijesni prikaz doseljavanja Hrvata autor opisuje najvažnije hrvatske političke organizacije, kulturna i folklorna društva, katoličke župe i radioprograme. Mrkitch u svojoj studiji govori i o procesu asimilacije i integracije Hrvata u kanadsko društvo te njegovo djelo može poslužiti kao dobar putokaz za upoznavanje Hrvata u Kanadi. Druga studija, *Croatian Canadians Papers* (Hrvatsko-kanadski spisi), koju je 1990. godine objavilo Multicultural History Society of Ontario, istovjetna je studija onoj koju je uredio Dan Mrkitch, bez obzira na to što je kao autor naveden Allan Szuch.

Istražujući i prikupljajući građu za ovu knjigu autor je obavio mnogo razgovora s istaknutim aktivistima i članovima raznih političkih organizacija, sportskih i kulturnih društava te pojedinim hrvatskim svećenicima. U tim razgovorima (a neki su bili vođeni i telefonski, „prekooceanski“!) moglo se osjetiti domoljublje i želja za slobodom svoga naroda, za koji su sugovornici bili pripravnici dati i živote. No, iskustvo i doživljaji u Hrvatskoj nakon završetka Domovinskog rata, nažalost, u nekih su prouzročili duboko razočaranje stanjem u hrvatskom društvu te ih doveli do zaključka da su pripadnici dijaspore i u vlastitoj domovini.